

TÜRÜK

2020, Yıl/Year: 8, Sayı/Issue: 23, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: 19.10.2020

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: 08.12.2020

Sayfa / *Page*:107-115

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer*:

Doç. Dr. Ömer Aksoy

Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

aksoy2302@hotmail.com

TÜRK KÜLTÜR EKOLOJİSİ VE BOŞNAK EDEBİYATININ TÜRK EDEBİYATI İLE OLAN MÜNASEBETLERİ MESELESİ

Öz

Türk kültürü, tarihî süreçte siyasi hâkimiyeti altında bulunan birçok bölge ve topluma nüfuz etmiş, çeşitli toplumların kültürleri ve edebî yaratmaları Türk kültürü etkisinde teşekkül etmiştir. Güney Slavlarının Müslüman halklarından olan Boşnakların edebiyatları, sözlü gelenekleri ve sanatları da Türkler ile olan tarihî münasebetlerin bir neticesi olarak Türk kültüründen önemli oranda etkilenmiştir. Fransız İhtilali akabinde ortaya çıkan etnik kategoriler ile toplumlar köken ve konuştukları dil esaslı sınıflandırılmış, edebiyat ve sözlü yaratım da bu doğrultuda tasnif edilmiştir. Bu bağlamda yazımızda Boşnakların farklı bir kökene ve dile sahip olmasına rağmen Türk kültür ekolojisi içerisinde değerlendirilmesi üzerinde durulacak, bu kültürel etkileşimin bir neticesi olarak iki toplumun edebiyatları ve sözlü gelenekleri arasındaki münasebetler ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Türk kültür ekolojisi, etnik kategoriler, Türk edebiyatı, Boşnak edebiyatı, Boşnak sözlü kültürü.

THE ISSUE OF TURKISH CULTURAL ECOLOGY AND THE RELATIONS OF BOSNAK LITERATURE WITH TURKISH LITERATURE

Abstract

Turkish culture has affected many regions and societies under its political domination throughout the historical process. The cultures and literary creations of various societies have been formed under the influence of Turkish culture. Bosnian literature, oral traditions and arts were also significantly influenced by Turkish culture as a result of their historical relations with Turks. Ethnic categories and societies that emerged after the French Revolution were classified on the basis of their origin and the language they spoke. Literature and oral creation are also classified accordingly. In this context, our article will focus on the evaluation of Bosnians in Turkish cultural ecology, although they have a different origin and language. As a result of mutual cultural interaction, the relations between the literatures and oral traditions of the two societies will be revealed.

Key Words: Turkish cultural ecology, ethnic categories, Turkish literature, Bosnian literature, Bosnian oral culture.

Giriş:

1. Türk Kültür Ekolojisi ve Sınırları

Toplumların sanatsal ve yazınsal ürünlerinin yabancı kültürlerden tamamen bağımsız olarak vücuda getirilmesi söz konusu değildir. Tarih boyunca her toplum çevresinde varlık gösteren ve iletişim içerisinde olunan kültürlerden belirli oranda etkilenmiş, sanatsal ve yazınsal yaratımları bu etkileşim bağlamında şekillenmiştir. Sözlü gelenek de belirli oranda bu etkileşimden nasibini almaktadır. Türk edebiyatının tarihî serüveni bu anlamda konuya güzel bir örnek teşkil eder. Tarih boyunca yaşadıkları coğrafyalarda değişik kültürlerle ilişki içerisinde olan Türkler, bu ilişkinin bir neticesi olarak edebî ve sanatsal faaliyetlerinde bu kültürlerin etkisi altında kalmış ve yine bu kültürleri etki altına almıştır. Bilhassa dinlerin, sanat ve edebiyatı doğrudan şekillendirdiği bir ortamda, din değiştirmeler, toplumların edebî ve sanatsal faaliyetlerine yeni bir yörünge çizmiştir. Bu bağlamda Türk etkisi ile İslamlaşan toplumların sanat ve edebiyatları, Türk ve İslam geleneğinin nüfuzu altında, -belirli oranda eski geleneklerin de entegre olması ile- tezahür etmiştir. Bazı etnik topluluklar içinse, etkinin çok daha ötesinde, sanatsal ve ideolojik bağlamda Türk edebî ve sözlü yaratımının bir tür uzantısı şeklinde tanımlanabilecek ölçüde Türk tesiri söz konusu olmuştur. Bu tesirin neticesinde köken olarak Türk olmasa dahi Türk kültür ekolojisi dediğimiz yaşayış, düşünüş, dünyayı algılama, sanatsal ve edebî faaliyetler gibi birçok bakımdan Türk zihniyetinin, Türk düşünce dünyasının, Türk yaşam felsefesinin tesirlerini bu grupların yaşantılarında gözlemleyebiliriz. Bu noktada köken ve dil birliği olmamasına rağmen çağları aşan karşılıklı etkileşim, iki kültürü ne oranda birbirinden farklı kılacak veyahut da birbirine yaklaştıracaktır? Ayrıca bahsettiğimiz farklılaşmanın veya yakınlıkların ölçüsünü siyasi sınırlar mı yoksa farklı argümanlar mı tayin edecektir?

Kültürlerin kendi sınırlarını tamamen dil ve köken birliğiyle belirleme yönündeki yaklaşımların menşei, modern ulus düşüncesinin ortaya çıkmasını sağlayan Fransız İhtilali'ne dayanmaktadır. Bu döneme kadar dinin temel belirleyici olduğu kimlik algısında bu dönemden itibaren modern uluslar ve bu ulusların kana ve kökene dayalı yaklaşımları geçerli olmaya başlamıştır. Primordiyalizm adı verilen bu anlayışta öznel bir kan bağı algısı etnisitenin en önemli ayırt edici unsuru olmuştur. Aynı etnik gruba mensup olmanın temel şartı, aynı kana ve kökene mensup olmak veyahut böyle olduğuna inanmaktır (Aktürk 2013: 25). Bu anlayışa göre toplumu tek bir paydada buluşturan kan bağının dışındaki din-mezhep, sınıf, ideoloji, gelenek ve kültür gibi kategorilerin etkisi yok sayılmıştır. Yine Fransız İhtilali akabinde Avrupa'da gelişen etnik anlayışa göre millî kimlikle özdeşleştirilen bir diğer unsur dil olmuştur. Aynı kökene mensup insanların aynı dili konuşması, aynı etnik grup içerisinde değerlendirilmeye koşut sayılmıştır. Etnisitenin sınırlarının kan ve dil esaslı belirlenmesi, belirli bir etnik gruba ait kültürün sınırlarının da eksik ve noksan biçimde belirlenmesine sebebiyet verecektir.

Türk kültür ekolojisi dediğimiz bölgenin sınırlarını etnik köken, konuşulan dil veya siyasi ve idari sınırlar bağlamında belirlemeye kalkmak bilimsel yaklaşımla bağdaşmayacaktır. Zira kültürel sınırlar siyasi sınırları aşan, kültür dediğimiz şey ise köken ve dil birliğinden öte geniş bir yelpazesi olan çok yönlü bir olgudur. Özkul Çobanoğlu Türk destanlarının tasnifi meselesinde bu konuyu ele almış ve Türk kültür ekolojisinin sınırlarını destanlar özelinde çizmiştir. Onun ifadeleri ile Türkçe konuşmayan Boşnaklar gibi komşu ve akraba olmak itibarıyla Türk kültür ekolojisine dâhil olan, bu nedenle gerçek anlamda Türki (Turkic) olan milletlerin epik destan gelenekleri de karşılaştırmalı araştırmalarla Türk epik destan geleneğinin daha iyi anlaşılması için ele alınması ve çalışılması kaçınılmaz olan alanlar arasındadır. Türk destanlarında karşılaştığımız birçok epizot veya motif, Türk kültür ekolojisine dahil olan milletler tarafından bilinmekte ve epik destan geleneklerinde kullanılmaktadır (Çobanoğlu 2003: 41, 47). Öyleyse aynı kültürel sistem içerisinde yer alan iki farklı etnik grup aynı dünya görüşüne sahip olup yaşamı ve evreni benzer biçimde kavrayabilmekte, bu da edebî yaratımlarını aynı çizgide buluşturabilmektedir. Elbette dil ve köken birliğinin bağlayıcı ve birleştirici etkisi inkâr edilemez. Fakat tamamen dil ve köken birliği üzerine inşa edilerek sınırları tayin edilmiş bir kültür algısı da kabul edilemez.

2. Boşnakların ve Boşnak Edebiyatının Türk Kültür Ekolojisi İçerisindeki Yeri Meselesi

Türk kültür ekolojisi olarak tanımladığımız coğrafya içerisinde değerlendirebileceğimiz Balkanlardaki etnik gruplar arasında Türklerin güçlü bir şekilde kültürel münasebette bulunduğu topluluk, Müslümanlaşmış Slavlar olan Boşnaklardır. Türklerin hâkimiyet kurduğu ve kültürel anlamda etkisi altına aldığı topluluklar arasında Türk soylu olmamasına rağmen belki de Türk kültürünü Boşnaklar kadar özümseyen ve benimseyen başka bir etnik grup yoktur desek yeridir. Boşnaklar, Osmanlı Devleti'nin güneybatı sınırlarını teşkil eden bölgelerde yüzyıllardır varlıklarını sürdürmektedir. Onların yaşadığı coğrafya, Doğu ile Batı dünyası arasında bir kavşak noktası, iki farklı zihniyet dünyasının kesiştiği bir bölge konumundadır. Hristiyanlığın Doğu (Bizans) ve Batı (Roma) Kilisesi olarak ikiye ayrılması, siyasi sınırları tayin eden Panonya bölgesinin Katolik ve Ortodoks Slavlar için de doğal bir sınır olarak günümüze değin ulaşmasına neden teşkil etmiştir. Bölgeye göçen ve bölgenin hâlihazırda yerlisi olup Slavlaşan etnik gruplar, Katolik ve Ortodoks

olarak iki farklı dinî gruba ayrılmıştır. Boşnaklar ise, mesele ile alakalı birçok farklı görüş bulunmakla birlikte (Malcolm 1999: 65-88; Fine 2005), iki kiliseden bağımsız bir din anlayışına sahip olmuşlardır. Büyük oranda kilise etrafında teşekkül eden Slav yazını bu siyasi ve dinî ayrışmalar etkisinde gelişme göstermiştir. Yaklaşık 500 yıla yakın bir süre Türkler ile aynı siyasi oluşumun bir parçası olan Boşnakların İslam'ı benimsemesi, kültürel hayatlarına yeni bir yörünge çizmiş, bu süreçte yaşayış ve dünyayı algılama noktasında diğer Güney Slav topluluklarından büyük oranda ayrılmıştır. Boşnakların İslamlaşması, Boşnak toplumunun kültürel ve sanatsal faaliyetlerinde etkisini güçlü bir şekilde göstermiş, bölgede Türk ve İslam kültürü etkisinde yeni bir sanat ve edebiyat geleneğinin teşekkülüne imkân tanımıştır. Boşnak toplumunun yazınsal hayatı ve sözlü gelenekleri bazı noktalarda köken birliği ile bağlı olduğu güney Slav halkları ile ortak bir paydada buluşurken çoğu kez İslam ve Doğu toplumlarının edebiyatları ve sözlü geleneklerinin tesiri altında yaratım ve icra imkânı bulmuştur. Dinin, Ortaçağ edebî hayatını şekillendiren en önemli olgu olması, aynı kökene mensup ve aynı dili konuşmasına rağmen Boşnaklar ve diğer Slav grupları arasında çok ciddi bir yaşayış ve düşünüş farkının doğmasına, bu doğrultuda edebiyat ve sanatın da inanılan din ekseninde şekillenmesine neden olmuştur.

Edebiyat tarihçileri, tarihî seyir içerisinde Boşnak edebiyatını, eski Boşnak edebiyatı (starija književnost), yeni Boşnak edebiyatı (novija književnost) ve Boşnak halk edebiyatı (usmena književnost) olmak üzere 3 temel başlık altında tasnif eder. Eski Boşnak edebiyatı olarak adlandırılan dönem Osmanlı hâkimiyetinden önce Ortaçağ Bosna Devleti bünyesinde vücuda getirilen edebî metinleri kapsamaktadır. Bu dönemde vücuda getirilen eserler her ne kadar Ortaçağ Bosna Devleti döneminde hâkim olan edebî geleneği temsil etse de Ortaçağ Sırp ve Hırvat edebiyatları ile gerek muhteva gerekse de yapısal anlamda birçok müşterek yön ihtiva etmektedir. Eski Boşnak edebiyatı içerisinde değerlendirilen diğer iki edebî geleneği Doğu dillerinde vücuda getirilen edebiyat (književnost na orijentalnim jezicima) ve alhamiyado edebiyatı (alhamijado književnost) temsil etmektedir.

Doğu dillerinde teşekkül eden edebiyat, Türk divan edebiyatı geleneği dairesinde kısmen Arapça ve Farsça, büyük oranda Türkçe verilen eserleri ihtiva etmektedir. Bazı araştırmacılar bu dönemi doğrudan divan edebiyatı (divanska književnost) olarak isimlendirmekte iken Türk divan edebiyatı geleneği içerisinde ve divan edebiyatı antolojilerinde isimleri zikredilen birçok müellif, aynı zamanda klasik Boşnak edebiyatının da temsilcisi olarak kabul edilmektedir (Nametak 1989). Bu, Türk olmasına karşın Farsça ve Arapça eserler kaleme alan isimlerin Türk edebiyatı içerisinde değerlendirilmesine benzer bir durumdur. Türk divan edebiyatında Mevlana, Genceli Nizami, Fuzulî ve daha nice divan şairinin Fars ve Arap dilinde eserler kaleme alması, bu şairleri Türk edebiyatının dışında değerlendirmemize neden teşkil etmeyecektir. Benzer biçimde Boşnak olup Türk kültüründen beslenerek divan edebiyatı geleneği çizgisinde Türkçe eserler kaleme almış İbrahim Peçevi, Nergisî, Mostarlı Ziyaî, Üsküfî, Hevaî, Hasan Kaimî gibi çok sayıda şair ve yazarın, ana dilleri olmayan farklı bir dilde eserler vücuda getirmeleri de onları Boşnak edebiyatının dışına itmeyecektir. Bu sebepten gerek Türk divan edebiyatı antolojilerinde, gerekse de Boşnak klasik edebiyatı antolojilerinde bahsi geçen isimler iki geleneğin de temsilcisi olarak tanımlanmaktadır.

Doğu dillerinde teşekkül eden edebiyatın bir diğer kolunu Boşnak alhamiyado edebiyatı geleneği temsil etmektedir. Türk hâkimiyeti süresince alhamiyado edebiyatı, Boşnakların kendi ana dillerinde Arap harfli olarak dinî-didaktik bir tarzda kaleme aldığı eserleri ihtiva eden bir edebî gelenektir. Bu gelenek, adından da anlaşılacağı üzere ideolojik anlamda Türk tekke edebiyatı geleneğinin Bosna Hersek'teki yansımalarından başka bir şey değildir. İdeolojik olarak halkın dinî-tasavvufi ve ahlaki anlamda eğitimi temeline dayanan bu gelenekte edebiyat, bir dinî-ahlaki propaganda ve kitlelere ulaşma aracı olma açısından bir vasıta olarak kullanılmıştır. Boşnaklar arasında bu edebî gelenek Türk tesiri ile teşekkül etmiş, Türkçe bilmeyen Boşnaklara daha kolay ulaşılması hasebiyle Boşnak dilinde eserler kaleme alınmıştır. Birçoğu tekke mensubu olan şair ve yazarlar eserleri ile Boşnakların dinî, ahlaki ve tasavvufi açıdan terakkisini gaye edinmişlerdir. Bu geleneğe mensup şair ve yazarların tamamı aynı zamanda Türkçe klasik tarzda edebî eserler vücuda getirmişlerdir (Aksoy 2018: 52-63).

Boşnak alhamiyado edebiyatı geleneği içerisinde edebî kişiliği ve eserlerinin hacmi itibarıyla en önemli isim Abdülvehab İlhamî olmuştur. Onun hayatı ve faaliyetleri konumuz açısından güzel bir örnektir. Alhamiyado edebî geleneğinin en üretken edibi olarak kabul edilen İlhamî, bir tarikat şeyhi olmasının yanında halkı dinî-ahlaki anlamda eğitme amacıyla edebiyatı bir vasıta olarak kullanmıştır. Türkçe ve Boşnakça kaleme aldığı eserler ile tipik bir Türk tekke geleneği şairidir. Onun hâl tercümesine bakıldığında kendisinin Türk tekke tedrisatı kapsamında İstanbul'da tasavvufî eğitimini tamamlayıp Bosna'ya döndüğü, burada bir yandan irşat diğer yandan ise edebî faaliyetlerine devam ettiği görülecektir. Türkçe divanı ve namaz risalesi ile Boşnakça şiirleri ve *İlmihal* adlı İslam'ın genel prensiplerinden bahseden bir eseri bulunmaktadır (Aksoy 2019: 38-71). İlhamî, bir taraftan Boşnak alhamiyado edebiyatı geleneğinin en üretken ismi iken diğer taraftan dinî-tasavvufî Türk halk edebiyatının Osmanlı Devleti sınırlarının en uç bölgelerinde yetişmiş en büyük temsilcilerindendir.

Türk kültürünün ve edebiyatının güçlü etkilerini gördüğümüz bir diğer gelenek, Boşnak halk edebiyatıdır. Boşnak destanları, masalları, fıkraları, Boşnak manileri olarak adlandırabileceğimiz, diğer Güney Slav topluluklarında bulunmayıp sadece Boşnaklara özgü olan sevdalinkaları ile Boşnak sözlü geleneği, Türk sözlü geleneğinden oldukça etkilenmiştir. Öncelikle Boşnak sözlü geleneğinin en yaygın türlerinden olan Boşnak destanlarını, Türk destanlarının ve destancılık geleneğinin bir uzantısı olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır. Osmanlı akıncı beyleri olan ve Boşnak sözlü geleneğinde destansı maceralarının yüzyıllardır anlatılageldiği Akıncı Malkoçoğulları (Malkıç), Gazi Hüsrev Bey, Tiryaki Hasan Paşa (Hasan Paşa Tiro), Gürz İlyas (Cercelez Ali) gibi kahramanlar hakkında söylenen destanlar, Türk destancılık geleneğinin Balkanlardaki uzantısından başka bir şey değildir.¹ Bu durum Boşnak sözlü geleneğinin Türk kültür ekolojisinin en uç sınırlarını temsil edişinin bir tezahürüdür. Slav destanları üzerine çalışmalar yapan ünlü folklor kuramcısı Albert Lord, "Orta Asya ve Balkan Destanları" (1985) adlı çalışmada Balkan Destanları ile Orta Asya Türk destanları arasındaki tematik benzerliklere değinmiştir. Destancıların destanlarını icra ederken kullandıkları *guslenin* Orta Asya kökenli olması önemli bir ortak nokta

¹ Mesele ile alakalı olarak bk. (Çobanoğlu 1998: 8-24; Yıldırım 1986: 441-458).

olarak Lord'un dikkatini çekmiştir. Yine bu çalışmada Albert Lord, "Dede Korkut Kitabı", "Er Töştük", "Alpamış", "Manas", "Kökötöy'ün Ölüm Aşısı", "Koroğlu" gibi Türk destanları ile "Güney Slav Destan Geleneği"ni, "Dönüş şarkıları", "Gelinin Kaçırılıp Kurtarılması Şarkıları", "Orta Asya ve Balkan Slav Destanlarında Kataloglar", "Kahraman ve Atı", "Atlar ve At Kültürü", "Atların Beslenmesi, Büyütülmesi" alt başlıkları ile tanımlanan konularda iki destan geleneği arasında benzerlikler olduğunu belirtir (Lord 1985; Ekici 1995: 273-309).

Lord'un genel itibariyle Güney Slav destanları olarak ortaya koyduğu benzerliklerin, Boşnak destan geleneğinde diğer Slav gruplardan çok daha farklı bir mahiyette var olduğunu görmekteyiz. Öncelikle Boşnak destancılar, diğer Slav destancılarından farklı olarak destanlarını bir meslek erbabı olarak çoğunlukla *kafana* adı verilen kahvehanelerde icra etmekte, icralarının karşılığı olarak ücret veyahut çeşitli hediyeler kabul etmektedirler. Türk aşıklık geleneğinde olduğu gibi Ramazan geceleri, bey konaklarından tertiplenen eğlenceler, düğünler, sünnet vb. kutlamalar destancıların destanlarını icra ettikleri ortamlardır (Murko 1990: 12-17). Özellikle Ramazan gecelerinde kahvehanelerde yapılan icralar Türk aşıklık geleneğinin Boşnak toplumundaki güzel bir yansımasıdır. Ramazan geceleri yapılan icralar Boşnak destan geleneğinde diğer Slav gruplardan daha farklı olarak daha uzun ve hacimli destanların Boşnaklar tarafından icra edilmesine imkân sağlamaktadır. Bölgede yaşayan Müslüman Slavların diğer Slavlardan farklı bir destan geleneğine sahip olduğuna işaret eden Türk destan araştırmacısı Karl Riechl, Sırp ve Hırvatlarda "Junanke Pjesme" olarak adlandırılan hacim itibariyle çok daha kısa olan kahramanlık türkülerinin bulunmasına rağmen bölgede yaşayan sadece Müslümanların (Boşnakların) geleneğinde büyük hacimli destanların var olduğunu belirtmektedir (Reichl 2014: 143).

Destanlarda olduğu gibi Türk kültürünün Boşnak kültürüne etkilerini gözlemleme imkânını bulduğumuz bir diğer tür sevdalinkalardır. İslam öncesi Boşnak toplumunda karşılaşmadığımız sevdalinkalar, tamamen Türk etkisi ile Boşnak kültüründe ortaya çıkmış bir tür ve gelenektir. Diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi Bosna Hersek'te de Türk hâkimiyeti ile birlikte Ortaçağ Bosna'sından farklı olarak Türk tipi şehirler kurulmaya başlanmıştır. İslamlaşma ile mahrem-namahrem ilişkisi çerçevesinde kadın-erkek ilişkileri farklı bir mahiyet almış, bu ilişki evlerin mimari yapısından eğlence meclislerine kadar birçok kültürel öğeyi İslam inanç dünyası çerçevesinde yeniden şekillendirmiştir. Sevdalıların birbirlerine ailelerinden ve toplumun diğer fertlerinden gizli bir biçimde duygularını ifade ve terennüm etmeleri noktasında sevdalinkalar bir araç olmuştur. Saraybosna menşeli sevdalinkalar teferiç vb. benzeri cemiyetler, kafana adı verilen kahvehaneler vasıtasıyla Boşnakların yaşadıkları bölgelerde yayılmıştır. Bosna gibi Müslümanlaşan Slavların yoğun olarak yaşadığı Sancak ve Karadağ bölgelerinde de bu türün örneklerine rastlanmaktadır (Maglajlic 2006: 34-36). Sevdalinkalar, muhteva, yapı ve icra hususiyetleri ile Türk kültüründeki türkülerin ve bilhassa manilerin Boşnak edebiyatındaki karşılığıdır diyebiliriz. Büyük oranda kadınlar tarafından aynı şartlarda ve ortamlarda icra edilmesi, hece ölçüsü ile söylenmesi, ilk dizelerin "hazırlık" dizeleri olup anlatılmak istenen temel düşüncenin ilk veya ikinci dizeden sonra verilmesi, Ramazan geceleri, hamamlar, düğünler ve benzeri ortamlarda ve bazı kadın meclislerinde icra edilmesi gibi hususiyetleri ile Türk kültüründeki mani ve türküler ile büyük benzerlikler ihtiva etmektedir (İyiyol, Çatoviç 2012: 250-251).

Türk kültürü etkisi ile şekillenen bir diğer Boşnak sözlü kültür ürünü fıkralardır. Aynı olaylar ve durumlar ile şekillenen Boşnak ve Türk fıkralarında Boşnak ve Türk insanının kolektif bilinçaltının yansımalarını görürüz. Belirli tipler etrafında teşekkül eden fıkraların Türkiye’de ve Türk Dünyası’nda olduğu gibi Boşnaklar arasında da en meşhur olanı Nasreddin Hoca ile alakalı anlatılanlardır. Türk kültür ekolojisinin en doğu sınırlarından en batı sınırlarına kadar Nasreddin Hoca’nın anlatının nesnesi olduğu fıkralara rastlarız. Anadolu Türk sahasında Nasreddin Hoca, Doğu Türkistan’da *Nasrdin Avanti*, Özbekler arasında *Nasrdin Apandı*, Kazaklar arasında *Koja Nasr* Azerbaycan’da *Molla Nasreddin* (Boratav, 2000: 91) şeklinde adlandırılan fıkra tipinin Boşnaklar arasındaki adlandırması *Nasrudin Hoca*’dır. Farklı biçimlerde adlandırılmış olsa dahi bilgeliği, zekâsı, hazır cevaplılığı ile Türk bilgeliğinin sembol ismi olan Nasreddin Hoca, Türk kimliği ve kültürü ile özdeşleşmiştir. Boşnak Nasrudin Hoca ile Anadolu sahasında anlatılan Nasreddin Hoca fıkralarında aynı zihniyet dünyasının yansıtıldığını görürüz. Tüm Türk Dünyası’na kişiliği ve fıkraları yayılan ve yayıldığı bölgelerde yerleşen Nasreddin hoca tipi, günümüzde de Boşnaklar arasında oldukça popülerdir.

Nasreddin Hoca’nın yanı sıra *Temel-Dursun-Fadime* tipleri etrafında şekillenen fıkraların Boşnak versiyonu olan *Suljo-Mujo-Fato* Türk kültür ekolojisinin Boşnak toplumundaki izdüşümü olarak anlatılmaya devam etmektedir. Suljo, Mujo ve Fato’nun başlarından geçen maceralar Temel-Dursun ve Fadime tipleri etrafında şekillenen Türk fıkraları ile birebir aynı yapıdadır. “Bu tür kolektif belleği ve kimliği yansıtan halk anlatılarının geçmişten günümüze değin anlatıla gelmesi ve halen halk arasında popülerliğini koruyabilmesi insanlar arasında bir anlam, bir değer taşıdığı anlamına gelmektedir. Aksi hâlde zaman içerisinde ortadan kaybolması gerekirdi. Günümüzde dahi toplum arasında anlatılmaya devam etmesi, duyuş, düşünüş, anlayış biçimleri içinde, geçerli anlamlar barındırabilmesi ve onlar hakkında bir şeyler anlatabilme yeteneği ile ilişkilidir” (Şimşek 2009: 46). Toplumların kolektif kimliklerinin taşıyıcılarından birisi olan fıkraların nesilden nesile aktarılacak güncelliğini yitirmeksizin anlatıla gelmesi aynı hissiyata sahip insan gruplarının, duruş, düşünüş, yaşam tarzı, hayata bakış, dünyayı algılayış noktasında ortak bir paydada buluşmasını sağlama işlevini yerine getirecektir. Öyleyse geçmişten günümüze değin Boşnak ve Türk toplumları için güncelliğini yitirmemiş, aynı tipler etrafında şekillenmesinin yanında aynı olaylar ve durumlar karşısında aynı tepkileri verecek biçimde toplum belleğinde kurgulanmış fıkralar, iki toplumun kolektif kimliklerinin kaynağının aynı kültür havuzu olduğunu göstermektedir.

3. Sonuç

Edebî gelenek ve sözlü yaratım, aynı kökene mensup olarak aynı dili konuşan etnik grupları ihtiva eden Güney Slav toplulukları içerisinde farklı şekillerde tezahür etmiştir. İslam ve Türk etkisinde gelişen bir kültürel ortamdan beslenen Boşnakların yaratım geleneği de bu çizgide ayrılmıştır. Türklerin bölgede siyasi hâkimiyetini kaybetmesi, belirli bir süre sonra bölgedeki kültürel nüfuzunun da etkisinin azalmasına neden olmuş, Batılılaşma ve modernizasyon sürecinde edebî gelenekler Kuzey Balkanlarda yaşayan tüm Slav grupları arasında ortak kaynaktan beslenen bir edebî cereyan hareketine evrilmiştir. Diğer taraftan sözlü kültür de bölge halkının inanç kaynaklı geleneksel paradigmalardan ilham almak suretiyle yaratımı devam eden bir edebî hareket olarak varlığını sürdürmüştür. Boşnak toplumunun tarihî serüveni ile köken birliğiyle bağlı olduğu Güney

Slav topluluklarının ortak kültür unsurlarıyla temayüz eden edebiyat ve sanatının tarihî serüveni birlikte ele alınıp edebiyatın dönemlere ve taşımış olduğu dinamiklere göre değerlendirilip tasnif edilmesi elzem görülmektedir. Bu takdirde eski Boşnak edebiyatı çerçevesinde değerlendirilen edebî gelenek, Türk edebiyatının bir kolu olmak durumundadır. Aynı şekilde dinin ve geleneğin yüzyıllar boyunca şekillendirdiği sözlü yaratım da Türk sözlü kültürünün izlerini güçlü bir biçimde taşımaktadır.

Türk kültür ekolojisi ve gönül coğrafyası olarak tanımladığımız bölge içerisinde yer alan Bosna Hersek'in ve Boşnak toplumunun aynı kaynaktan ve gelenekten beslenerek vücuda getirdiği edebî yaratımları, 19. yüzyılda gelişen romantik milliyetçi akımın öngördüğü biçimde kana ve kökene dayalı primordiyalist etnik yaklaşımla Türk kültür ekolojisinin dışında tutmak bilimsel bakış açısı ile bağdaşmamaktadır. Günümüzde politik sınırların ayırdığı bu iki halkın farklı dilleri konuşması ve primordiyalist bakış açısıyla farklı etnik topluluklar olarak tanımlanması edebî-kültürel yaratım için geçerli olmayacaktır. Zira kültürel coğrafyayı siyasi sınırlar ile ayıramayız. Türk kültür coğrafyasının Doğu kolunu temsil eden Azerbaycan'ın, Türkmenistan'ın, Kırgızistan'ın ve diğer Türkî cumhuriyetlerin farklı birer devlet olması, buralarda yaşayan halkları Türk kültür ekolojisi sınırları dışına kesinlikle itmeyeceği, sözlü yaratımların, Nasreddin Hoca vb. fıkra tiplerinin bu ülkelerin halk edebiyatı numuneleri olarak okutulup araştırılacağı gibi, farklı bir dil konuşması ve farklı bir etnik kökene mensup olması Boşnakları da Türk kültür ekolojisi sınırlarının dışına çıkarmayacaktır. Günümüzde dahi Müslüman Boşnak toplumunda, giyimden yemek kültürüne, müzikten halk oyunlarına halk biliminin konusu dâhilinde olan sayısız uygulamada Slav soydaşlarından farklı olarak Türk kültürünün etkilerini müşahede etmekteyiz. Netice itibariyle modern edebiyat dışında kalan Boşnak edebiyatı ve Boşnak sözlü geleneğini Türk edebiyatının bir uzantısı olarak görmek mümkündür.

Kaynaklar

- Aksoy, Ömer (2018). *Boşnak Alhamiyado Edebiyatı, Dinî-Tasavvufî Türk Halk Edebiyatının Boşnak Edebiyatındaki Yansımaları*, Bengü Yay., Ankara, 2018.
- Aksoy, Ömer (2019). *İlhamî Baba Bosnevi Hayatı, Sanatı ve Türkçe Eserleri*, Paradigma Akademi Yay., İstanbul.
- Aktürk, Şener (2013). "Etnik Kategori ve Milliyetçilik", *Doğu Batı Dergisi*, Sayı; 38, s. 23- 53.
- Boratav, Pertev Naili (2000). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Çobanoğlu, Özkul (1998). "Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Boşnak Âşık (Gusları) Tarzı Şiir Geleneği Arasında Ortaklıklar Üzerine Tespitler", *Millî Folklor*, C 5, 39, s. 8-24.
- Çobanoğlu, Özkul (2003). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Akçağ Yay., Ankara.
- Fine, John V. A. (2005). *Bosanska Crkva*, Bosanski Kulturni Centar Sarajevo.

- İyiyol, Fatih-Catovic, Alena (2012). “Sevdalinkalarda Türk-Boşnak Halk Kültürünün Ortak Unsurları”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 1/1, s. 246-264.
- Lord, Albert (1972). “Uticaj Turkish Osvajanja na Balkansku Epsku Tradiciju”, *Narodno Književnost*, (Haz. Dzenana Buturovic, V. Palavestra), Svjetlost, Sarajevo. s. 65-83.
- Lord, Albert (1995). “Orta-Asya ve Balkan Destanları Arasındaki İlişkiler” (Çev: Metin Ekici), *Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, AKM Yay. Ankara, s. 273-308.
- Maglajlić, Munib (2006). *Usmena lirika Bošnjaka*, Preporod, Sarajevo.
- Malcolm, Noel (1999). *Bosna*, (Çev. Aşkim Karadağlı), Om Yay., İstanbul.
- Nametak, Fehim (1989). *Pregled Književnog Stvaranja Bosansko-Hercegovačkih Muslimana na Turskom jeziku*, El Kalem, Sarajevo.
- Reichl, Karl (2014). *Türk Boylarının Destanları*, TDK Yay., Ankara.
- Şimşek, Leyla (2009). “Kolektif Kimliğimizin Tezahürü Olarak Nasreddin Hoca Fıkraları”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, Cilt 15, Sayı 60, s. 45-55.
- Yıldırım, Dursun (1986). “Orta Asya Bozkırlarından Urumuneli’ne: Türk Sözlü Şiir Sanatının Yayılması Üzerine”, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C. 2, Ankara, s. 441-458.